

Annona Nova

2010

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Kerényi Károly Szakkollégium

Pécs, 2011

Köszönjük a tanulmányokat lektoráló oktatók és kutatók lelkiismeretes munkáját:

Bertók Rózsa
Böhm Gábor
Guld Ádám
Kleiber Judit
Mándi Nikoletta
Medve Anna
Platthy István
Rosner Krisztina
Szabó Ádám

A kötet megjelenését támogatta:

PTE EHÖK

Pécsi Bölcsész

Oktatási Közalapítvány OKA-I-059

ISSN: 2061-4926

Felelős kiadó: Bagi Zsolt
Felelős szerkesztő: Vörös Dóra
Borítóterv: Vörös Zoltán, Glied Viktor
Borítófotó: Bihari Szilvia Anna

© A szerzők, 2011
© A szerkesztők, 2011
Minden jog fenntartva.

Tartalom

Dr. Jankovics László

Előszó

7

Theoria – Megismerés és tudás

Mátyási Róbert

„Minket csak úgy elfog a természet” –

Cselekvési normák, indokok, és vágyak viszonyáról

11

Zárdai István Zoltán

Analitikus cselekvésfilozófia, avagy mit tudhatunk meg cselekvéseinkről a nyelv által?

19

Praxis – Társadalom és művészet

Danilezsk Rita

A magyarul hallható film

31

Galambos Attila

Európa, mint dezertáló társadalom

43

Kornai Lilla

Beszédakadályozottak anyanyelvi nevelése integrált oktatásban

53

Lengyel Ibolya

Az orosz társadalom képe Fonvizin komédiáiban

69

Orbán Ida

Drogfüggés és felépülés családdinamikai megközelítése –

A másodfokú változás jelentősége

83

Szabó Ernő

Magánegyesületek temetkezési hozzájárulása Pannoniában

97

Szigeti Eszter

A homoszexualitás médiareprezentációja –

Összehasonlító mikroelemzés: index.hu vs. Company

113

Takács Bálint

Hová tűnnek a gyerekrajzok? –

A kifejezőkészség és a grafikus tevékenység motivációjának alakulása a fejlődés és az iskolai elvárások tükrében 129

Hermeneia – Értelmezés és megértés

Balassa Zsófia

Önreflexivitás a színházban – Párhuzamosság, játék 145

Komjáthy Zsuzsanna

A Kegyetlenség Színházának karcolatai 163

Márjánovics Diána

„Milyen faluba tévedhettem? Hát van itt valami kastély?” –
Franz Kafka A kastély című regénytöredékének hermetikussága 177

Tóth Viktória

Kréta kör történetek –
A nézői magatartás megváltozása Schilling Árpád rendezéseiben 195

Vörös Dóra

Az önéletrajzi dráma fogalma felé –
Arthur Miller A bűnbeesés után című drámáján keresztül 207

„Minket csak úgy elfog a természet”¹

Cselekvési normák, indokok és vágyak viszonyáról²

KÉSZÍTETTE: MÁTYÁSI RÓBERT

1. A HUMEI CSELEKVÉSELMÉLET

Danit és Tomit meghívják egy házibuliba, ahol várhatóan ott lesz az összes barátjuk, emellett lesz még sokféle étel, ital és mindenki táncolni fog. Tomi imád táncolni, míg Dani annyira nem szeret, hogy igyekszik távol maradni minden olyan helytől, ahol táncolnak. Az a tény, hogy a házibulin táncolni fognak, Tominak jó indokot nyújt arra, hogy elmenjen a házibuliba, Daninak viszont ugyanez jó indokot nyújt arra, hogy ha lehet, kerülje el a házibuli környékét is. Nem nehéz kikövetkeztetni, hogy Dani és Tomi indokai miért különbözőek: valami köze van ahhoz, amit szeretnek, amivel törődnek, vagy amire vágyak.

Legegyszerűbben a humeánus cselekvéselmélet a következőképpen fejezhető ki: Minden indokot úgy magyaráznak a vágyak, mint ahogy Tomiét. A cselekvésnek mindig van valami köze ahhoz, hogy a cselekvő mit szeret, mire vágyik, vagy mivel törődik. Ezt a hármast általánosan a vágy (angolul desire) szóval lehet kifejezni: Tomi vágyik arra, hogy táncolhasson, mert szeret táncolni.³ Természetesen a vágy hétköznapi értelmétől kicsit el kell tekintenünk: nem csak a „felfokozott” érzelmi állapotokra kell értenünk, hanem minden olyan pszichológiai állapotra, amely „kielégíthető”. Például: ha valaki egy levelet szeretne feladni, arra nem úgy vágyik, mint a szomjas ember egy pohár vízre, vagy egy banki alkalmazott az előléptetésére, a természetük mégis hasonló ezeknek az állapotoknak.

---

¹ Georg Büchner: „Woyzeck (kombinált változat)”. In Georg Büchner összes művei. Osiris, 2003

² Szeretném megköszönni Zárdai István Zoltánnak a tanulmány korábbi verzióihoz írt kommentárait, illetve Garai Zsoltnak a tájékozódást segítő beszélgetéseket.

³ a példa és az érvmenet Schroedertől származik.

A „klasszikus érv” a humei cselekvésmélet mellett a következőképp formalizálható:

- (1) Ha egy S cselekvőnek van egy R indoka arra, hogy megtegye A-t, akkor lehetségesnek kell lennie annak, hogy S cselekvő motiválva legyen A megtételében R indokból.⁴
- (2) Minden motivációnak szüksége van egy vágyra.

A „klasszikus érv” azt mondja ki, hogy nem lehetséges pusztán elköteleződés, vagy érvelés hatására cselekedni, tehát mindig van valami vágy, ami elindítja a cselekvést. Bizonyos értelemben a klasszikus érv egy negatív tézis: akármeddig gyözködhetnénk Danit arra, hogy jöjjön el a házibuliba, ha táncolással szembeni ellenérzései olyan erősek, hogy a közelében sem akar lenni olyan helynek, ahol táncolnak.

A kérdés, ami felmerülhet a következő: mi van, ha Tomi nem mehet el este táncolni, mert már elígérkezett a főnökéhez vacsorára. Tegyük fel, hogy Tomi ki nem állhatja a félhivatalos találkozót a főnökével: rendkívül bosszantja, hogy nem engedheti el magát a főnökénél, de úgy kell tennie, mintha lazítana. Viszont azt is tudja, hogy illetlenség lenne az utolsó nap lemondania a vacsorát. Ez esetben Tomi nem vágyik arra, hogy elmenjen vacsorázni, mégis jó indoka van rá, és vágyik arra, hogy elmenjen a házibuliba, és indoka is van rá. Úgy tűnik, a házibuli erősebb: ott van valami vágy, ami Tomit motiválhatja. A vacsorával úgy áll mint Dani a házibulival. Miért megy el Tomi mégis a vacsorára (kielégítetlenül hagyva a táncra vágyását, felbosszantva magát a főnökénél, egyedül hagyva a barátait)?

Ez esetben azt kéne mondanunk, hogy valamilyen normatív elköteleződés miatt tette Tomi azt, amit tett. A példa segítségével komplementere lehet a humei cselekvésméletnek a normatív (vagy kantianus) cselekvésmélet: Ha egy S cselekvőnek van egy R indoka arra, hogy megtegye A-t, akkor lehetségesnek kell lennie annak, hogy R indok egy normatív elköteleződés legyen.

A két elmélet nem zárja ki egymást, de nem is feltétlenül támogatják egymást. A következőkben egy olyan érvet fogok vizsgálni, melynek hátterében az az elképzelés húzódik, hogy az elköteleződések önmagukban elégséges feltételt nyújtanak egy cselekvés véghezviteléhez és kiváltásához, míg a vágyak önmagukban erre nem képesek.

---

⁴ Hume (1772/2003); Williams (1981); Millgram (1996)

Vegyünk két cselekvési enthüemát:

- (α) Munkába induló banki alkalmazott vagyok, tehát nyakkendőt fogok kötni.
- (β) Tomit meghívták a házibuliba, ahol mindenki táncolni fog, tehát el fog menni.

Vegyünk ezekhez két kiegészítő premisszát:

- (a) A banki alkalmazottaknak kötelező (megkövetelt) nyakkendőt viselni.
- (b) Tomi szeretne (vágyik rá) táncolni.

Az érv így szól: A humei minden cselekvési indokot az első mintába olvaszt bele. Így a humeianus a (α)-hoz hasonló inferenciákat nem teljesen látja, még akkor sem, ha azokat (α)-hez hasonló premiszákkal kiegészítjük. A humeianusnak szüksége lenne valami vágyra, hogy a munkába induló banki alkalmazott nyakkendőt köthessen, míg a napi rutincselekedetekre ritkán vágyik úgy igazán az ember. Ha elfogadjuk, hogy az elköteleződés önmagában elégséges feltételét nyújtja (α) megtételének, akkor alátámasztottuk a következő tényt is: cselekvéseket épp olyan egyszerűen ismerünk meg, mint ahogy pirosat látunk.⁵ Valóban így van ez? Mi a helyzet (β) esettel? Elképzelhető számos olyan szituáció, hogy valaki vágyik valamire, mégsem teszi meg, akkor sem, ha nem ütközik semmi mással úgy, mint Tomi esetében a vacsorával. Abba a furcsa szituációba kellet ütköznünk, hogy a legegyszerűbb cselekedetekhez is szükséges valami normatív elköteleződés. Viszont vegyük észre azt is, hogy a klasszikus érv csak a motiváció lehetőségességét kéri számon.

Véleményem szerint abban van igazság, hogy a vágyak önmagukban nem elegek, mégis a következő részben egy szükséges kitérővel amellet fogok érvelni, hogy a normatív cselekvésemélet nem jobb a humei cselekvéseméletnél, ha elfogadjuk pár kitével a normatív szótárra nézve. Másrészt, ha ezek a kitételek állnak, akkor a humei cselekvésemélet mellett felhozhatunk olyan metodológiai elveket, amik nem végső érvek, de már elég indokot szolgálhatnak arra, hogy preferálhassuk azt a normatív cselekvésemélettel szemben.

2. A NORMATÍV SZÓTÁR REDUKÁLHATÓSÁGA

Vajon lehetséges-e a normatív szótárat, (a kellek szótárat) úgy venni, hogy azok redukálhatóak lennének a nem normatív kifejezésekre. Először meg-

⁵ Brandom (2001): 96.

vizsgálók két lehetséges analógiát a redukálhatóságra: a háromszög, mint geometriai alakzat redukálható-e a definíciójában szereplő kifejezésekre, illetve lehetséges-e a teizmust redukálni ateista kifejezésekre? Schroederrel együtt úgy gondolom, ez a két analógia segít tájékozódni a kérdés eldöntésében.

(1): A háromszög egy három egyenes oldallal rendelkező dolog. Nem azért rendelkezik valami három egyenes oldallal, mert az háromszög, hanem azért háromszög valami, mert három egyenes oldallal rendelkezik. A háromszög semmi mást nem jelent, mint három egyenes oldallal rendelkező dolognak levést, ezért a háromszög fogalma redukálható: semmit nem veszünk, ha háromszögek helyett olyan dolgokkal kezdünk el számolni, amiknek három egyenes oldala van, például ugyanúgy igaz lesz, hogy a három egyenes oldallal rendelkező dolog belső szögeinek összege mindig 180° , és a többi.

(2): Teizmus redukálhatatlansága ateista kifejezésekre: Tegyük fel, hogy egy ismerősünk (nevezzük Áginak), aki eddig egész életében ateista volt, azzal a hírrel köszönt minket, hogy megtért, és a következő magyarázatot adja: rájött, hogy Isten semmi más, mint a „szeretet”, és mivel a szeretetben eddig is hitt, kénytelen elfogadni Isten létét. Tegyük fel, hogy azon kívül semmit nem változtatott a világnézetén, mint hogy Isten azonos a szeretettel, tehát minden ugyanúgy maradt, mint amikor Ági ateista volt, mégis most azt mondja, hinnie kell Istenben. A probléma: úgy tűnik, valami attól lesz a szeretettel azonos, hogy Isten, és attól még nem lesz valami Isten, hogy azonos a szeretettel. Isten rendelkezik más tulajdonságokkal, mint a szeretet, például: Isten a világ teremtője, míg a szeretetre ezt nem mondánánk.⁶

A kérdés a következő: lehet-e úgy kezelni a normatívumokat, mint a háromszög esetét, vagy inkább úgy kéne kezelnünk, mint Ági esetét? A konkrét kérdés: redukálhatóak-e a normatívumok indokokra?

A normatívumok inkább (2)-re hasonlítanak. Ha valaki azt az állítást, hogy „jobb lenne nem meghúznod a ravaszt” azzal akarna helyettesíteni, hogy „a ravasz meghúzása a halálozhoz vezet” valószínűleg nem járna sikerrel akkor, ha nem állapítaná meg, hogy a halál rossz vagy jó. El tudunk-e képzelni olyan világot, ami tele van normatívumokkal, még sincsenek benne indokok? Az indokok szükséges feltételei a normatívumoknak: indok nélkül nincs elköteleződés. Az a megállapítás, hogy „ha meghúzod a ra-

---

⁶ Schroeder (2007): 63.

vaszt, akkor meg fogsz halni” valamiben különbözik attól, hogy „jobb lenne nem meghúzni a ravaszt”.⁷ Az első állítás Schroeder szerrint normatívan releváns, míg a másik rendelkezik normatív tartalommal. A példa megmutatja, hogy ami normatív tartalommal rendelkezik, az nem csak maga után vonja bizonyos indokok létezését, de magába is foglalja őket.

Van egy köztes szint tehát, amit kihagytunk: az indokok terében könnyen analizálható az a kijelentés, hogy „jobb volna nem meghúznod a ravaszt” anélkül, hogy bármilyen „kell”-re, vagy értékelő aktusra kéne hivatkoznunk. Az indok-alapúság elve:

Bármí, ami normatív, azt indokokra alapozva kell elemeznünk.⁸

Schroeder érve meggyőző, és ha elfogadjuk, akkor a normatív szótár kifejezései épp úgy lefordíthatóak nem normatív szótárra, mint ahogy a háromszöget bármikor felcserélhetjük a „három egyenes oldallal rendelkező dolog” kifejezéssel.

3. MIT KELL TUDNUNK AZ INDOKOKRÓL?

A következő lépésben visszatérnék a klasszikus érv egy kifinomultabb változatához: a vágyak indokokat magyaráznak, mert szükségesek az elemzésükhöz.⁹ Első körben arra kérdésre, kéne válaszolnunk, hogy: hogyan ismerünk meg indokokat? Hogy érthetjük meg őket? Emlékezzünk Dani és Tomi esetére a házibulival: Tominak indoka volt arra, hogy elmenjen a házibuliba ahol mindenki táncolni fog, míg Daninak indoka volt arra, hogy az ellenkezőjét tegye. Vegyük észre, hogy ha nem tudnánk semmit Tomi vagy Dani belső állapotairól (szeret táncolni, vagy ki nem állhatja a táncolást), akkor nem értenénk meg az indokaikat sem.

Az ilyen típusú indokoknak egyszerűen szükségük van valami motivációra. Mondhatnánk azt, hogy Tomi elköteleződött a táncolás mellett, míg Dani a tánckerülés mellett. Viszont ekkor még mindig felmerülhet a kérdés: miért pont ezek mellett köteleződtek el? A legegyszerűbb válasz ilyenkor szerintem a legtermészetesebb: az egyik imád táncolni, míg a másik ki nem állhatja a táncolást. Az elköteleződés aktusának is köze van a cselekvő belső tulajdonságaihoz.

Az indokok kérdés nélkül függenek a cselekvőtől. Egy sejtés: Tomi egy cselekvési indoka azzal is jár, hogy bárkinek cselekvési indoka lehetne, ha

⁷ Schroeder (2007): 80.

⁸ Schroeder (2007): 81.

⁹ Schroeder (2007): 193.

az ő helyzetében lenne. Az hogy az „ő helyzetében van”, az együtt jár azzal, hogy ugyanazokkal a belső és külső tulajdonságokkal rendelkeznek. Úgy gondolom nem triviális azt lefektetni, hogy ha S rendelkezik R indokkal A megtételére, akkor mindig igaz a következő kontrafaktuális: ha $X S$ lenne, rendelkezne R indokkal A megtételében C helyzetben.

Ahhoz hogy ezt megértsük, meg kell találnunk a kapcsolatot a cselekvők és az indokaik között. A cselekvő belső és külső tulajdonságaitól függ az indokok léte. A fenti gondolatmenet viszont azt is magával vonja, hogy a cselekvő külső tulajdonságai nem tudják olyan mértékben determinálni azt, hogy a cselekvő milyen indokokkal rendelkezik. A lényeg: miért ne lehetne bárkinek olyan indoka, ami a környezetéshez képest irreleváns? Ha valaki azt hiszi, hogy a poharában gin van, és belekortyol, annak ellenére, hogy igazából benzin van a benne, attól még az magyarázza a cselekvését, hogy ginre vágyott, és azt hitte, hogy a poharában gin volt.¹⁰ Az a vágy, hogy gint kortyoljon valaki, és az a hit, hogy a poharában gin van épp elég ahhoz, hogy indokot szolgáltasson. Ezek alapján az indok definíciója formálisan:

Ahhoz, hogy R indok lehessen A megtételéhez S számára, kell lennie egy bizonyos p -nek, amely $p S$ egy bizonyos vágyának tárgya, és R igazsága része annak a magyarázatnak, hogy miért segíti S -t A megtétele p eléréséhez¹¹

Példánkban p nem más, mint a gin, ami függetleníthető attól a ténytől, hogy a cselekvőnk poharában benzin van. Egyszerűen van egy olyan p , ami nem létezik, és ez a gin a pohárban. R indok ez esetben nem igaz, de indok, és ez magyarázza azt is, hogy miért nem érheti el a cselekvőnk soha p -t. Az indok igazságértéke a világ cselekvőtől független tényeitől is függ, míg az indok megléte a cselekvőtől függ. A tény, hogy S ginre vágyik, a cselekvő egy belső állapotát írja le: van egy olyan p , ami nem létezik, és ez a p nem más, mint a gin a pohárban, ami indokot szolgáltat arra, hogy megtegye A -t, azaz belekortyoljon a kezében található folyékony anyagba, ami nem gin, hanem benzin, ezért p -t S nem éri el, és ez pontosan R indok igazságától függ.

Mi lenne akkor, ha valaki csak belekortyolna egy benzint tartalmazó pohárba, és ezt azzal próbálná magyarázni, hogy azt hitte gin van benne? A hétköznapiokban úgy kezeljük, mintha ezzel azt is kijelentette volna, hogy

---

¹⁰ Williams (1981)

¹¹ Schroeder (2007): 193.

ginre vágyott. Ha nem így kezelnénk, akkor csak olyan plusz premisszák tennék teljessé a cselekvés magyarázatát, amiket túl „elrugaszkodottnak” gondolnánk. Például: van egy olyan reflexem, hogyha valamire azt hiszem, hogy gin akkor belekortyolok; mindig, hogyha benzinnel teli poharat látok, azt hiszem, hogy gin, és mivel tudatában vagyok ennek a furcsa helyzetnek, addig nem nyugszom, amíg ki nem derítem, hogy mi van a pohárban; és a többi.

Most már (α) esete is könnyen magyarázható: munkába induló banki alkalmazott vagyok, tehát nyakkendőt fogok kötni. Támogatva azzal, hogy a banki alkalmazottaknak kötelező nyakkendőt kötni, még nem magyarázza meg a cselekvését, azaz kell lennie valami p-nek, ami a banki alkalmazottunk vágyának tárgya, amire könnyen találhatunk választ. Például: arra vágyom, hogy probléma nélkül teljen a munkanapom. Ha esetleg arra vágyom a banki alkalmazottunk, hogy a munkahelyi megbecsülése visszaessen, akkor ez a következtetés lenne igaz: munkába induló banki alkalmazott vagyok, tehát nem fogok nyakkendőt kötni.

Azt is könnyen magyarázhatjuk, hogy Tomi miért ment el inkább a főnökéhez, mint a házibuliba, annak ellenére, hogy a főnökkel töltött vacsorákat ki nem állhatja, míg táncolni imád. Ehhez be kell vezetnünk egy általános elvet: az egymással ütköző vágyakat mindig súlyozni kell.¹² Egyértelmű, hogy a súlyozáskor már nem csak a vágyak számítanak, hanem az adott cselekvő releváns hitei is. Tomi sokkal jobban vágyik arra, hogy ne lehessen abból konfliktusa a főnökével, mert utolsó pillanatban visszavonja a vacsorát, mint arra, hogy táncoljon, mert meg van győződve arról, hogy a jó munkahelyi viszony fontosabb, mint egy bármikor megismételhető házibuli.

4. AZ ELŐBBIEK KÖVETKEZMÉNYE; MOTIVÁCIÓK A HUMEIANIZMUS MELLETT

A következők mellett érveltem a tanulmányban: A normatív szótár csak indokokra való hivatkozással elemezhető, míg az indokok elemzéséhez szükségünk van vágyakra. A normatív szótár önmagában nem képes cselekvéseket magyarázni, míg a cselekvő belső tulajdonságaira való hivatkozás könnyen el tud bánni az ellenpéldákkal, ha elfogadjuk azt, hogy a vágyak és az indokok súlyozhatóak valahogyan.

Miért legyünk Humeiánusok? Ennek a tanulmánynak a célja az volt, hogy rávilágítson a humeiánus cselekvéseméletek néhány igazi előnyére,

¹² Schroeder (2007): 123-146.

ami alapján bizonyos metodológiai elköteleződések mellett még mindig plauzibilis elmélet építhető erre az erős vázra. Kétség kívül nem szolgáltatam végső érveket a humanizmus mellett, és valószínűleg nincsenek is végső érvek egyik oldal mellett sem. Viszont úgy gondolom: aki metodológiai fontosságot tulajdonít az emberek belső tulajdonságainak, vagy annak, hogy könnyen megválaszolja azt, hogy miért tulajdoníthatunk állatoknak is cselekvéseket, vagy az etikai objektivitásnak, annak könnyebb kiindulópont egy plauzibilis humeianus váz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Brandom 2001	Brandom, Robert (2001). „Action, norms, and practical reasoning”. in <i>Articulating Reasons</i> : 79-96. Harvard University Press.
Fine 1994	Fine, Kit (1994). <i>Essence and modality</i> . <i>Philosophical Perspectives</i> 8:1-16.
Hume 2003	Hume, David (2003). <i>Tanulmány az erkölcs alapelveiről</i> . 1.függelék részlet 116 -117. Osiris.
Millgram 1996	Elijah Millgram (1996). <i>Williams’ argument against external reasons</i> . <i>Noûs</i> 30 (2):197-220.
Schroeder 2007	Mark Schroeder (2007). <i>Slaves of Passions</i> . Oxford University Press.
Williams 1981	Williams, Bernard (1981). „Internal and External Reasons”. in <i>Moral Luck</i> . Cambridge University Press.